

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝ. Α. ΝΟΣΟ ΠΕΤΣΙΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1947

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

θήνα ὁ Ἀπόστολος Παπαδιαμάντης, γιὸς τοῦ Γεωργίου Παπαδιαμάντη, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλέξανδρου.

Τὰ κατάλοιπα αὐτά τοῦ Παπαδιαμάντη τὰ δημοσιεύει ὁ κ. Παπαχρίστου στὸ ἀνωτέρω βιβλίο του.

Μὰ δὲν περιορίζεται ὁ κ. Παπαχρίστου μόνο στὴν ἐκδοση τῶν κειμένων· ἐξετάζει καὶ ἐρευνᾷ ὅσο καὶ ὅπως πρέπει ἀνδιαφερόμενος πλεονεξία ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ διηγηματογράφου παίρνοντας γιὰ βάση τὶς νέες αὐτὲς πηγὲς καὶ χρησιμοποιοῦντας παράλληλα τὶς γνωστὲς πληροφορίες. Ἔτσι μᾶς παρουσιάζει ἕνα Παπαδιαμάντη διαφορετικὸ κάπως ἀπ' ὅ,τι τὸν ξαίρουμε ἕως σήμερα καὶ τὸ ἔργο τοῦτο τοῦ κ. Παπαχρίστου συμπληρώνοντας καὶ διορθώνοντας προγενέστερες ἐργασίες προπαρασκευάζει τὸ ἕδαφος γιὰ μιὰ περαιτέρω γνωριμία μὲ τὸν Παπαδιαμάντη.

Στὸ βιβλίο τοῦ κ. Παπαχρίστου ἐξαντλητικὰ περιγράφονται τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ Παπαδιαμάντη ποὺ περιέχονται στὸ βιβλίο καὶ τὰ δύο τετράδια, καὶ ἔτσι τὰ σχέδια ποὺ πλημμυρίζουν τὰ σχολικὰ ἐνθῦμα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ποὺ περιγράφονται λεπτομερῶς καὶ ἐξαντλητικὰ γιὰ πρώτη φορὰ μᾶς παρουσιάζουν τὴν ἀγνωστὴ καὶ ἀνεξέταστη πλευρὰ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἀπὸ τὰ σχέδια αὐτά, τὴν προσπάθεια ἑνὸς παιδιοῦ ἑντεκα χρόνων, ποὺ εἶναι ἀξιοπρόσεκτη γιὰ τὴ σύλληψή τους καὶ γιὰ τὴν ἐκτέλεσή τους, φαίνεται ὁ πλούσιος σπόρος ποὺ ὑπῆρχε στὴν ψυχὴ τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ποὺ ἐβλάστησε καὶ καρποφόρησε ἀργότερα καὶ προαναγγέλλονταν ὁ δημιουργὸς τῶν διηγημάτων του.

Τὸ ἀπολυτήριο τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ δημοσιεύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιο ἐξακριβώνεται πότε ὁ Παπαδιαμάντης πῆρε ἀπολυτῆς Ἑλληνικοῦ Σχολείου συμπληρώνει τὶς πληροφ. τῶν σχολικῶν τετραδίων καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀφικουμένου σημειώματος τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἐπειδὴ τὰ γράμματα ποὺ εἶναι παλιότερα ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ ἔχουν δημοσιευθῆ ὡς τώρα μᾶς παρέχουν πληροφορίες γιὰ μιὰ περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Παπαδιαμάντη, γιὰ τὴν ὁποία ἐλάχιστες μᾶς ἔχει ἀφήσει ὁ Παπαδιαμάντης, καὶ αὐτὲς ἀνακαταμμένες μὲ διάφορους θρύλους.

Βέβαια τὸ βιβλίο τοῦ κ. Παπαχρίστου εἶναι μιὰ ἐργασία πάρα πολὺ λεπτομερειακὴ, πάρα πολὺ λεπτοπλεπτή. Εἶναι ἡ ἐξέταση τῶν ἀποχρώσεων ἑνὸς μικροῦ ἀνθου ποὺ ἔμεινε πατημένο ἀπὸ χρόνια μέσα σ' ἕνα βαρὺ βιβλίο· οὔτε γιὰ τὸ θάμνο ποὺ ἔβγαλε τὸ ἀνθος αὐτὸ μᾶς μιλάει, οὔτε γιὰ τοὺς πιθανοὺς καρπούς του· τίποτε ἀπ' αὐτὰ ἢ λεπτομέρεια τῆς λεπτομέρειας· ὁμως αὐτὸ εἶναι τὸ σπουδαῖο, ποὺ μᾶς φέρνει χαρὰ, πὼς γενικὰ ἡ μελέτη τῶν χθαρῶν μας συγγραφέων ἔχει τόσο προχωρήσει ποὺ νὰ τίς ζητάει κάτι τέτοιες ἐργασίες, ποὺ ἀποδείχνουν κι' αὐτὲς τὴν ὑπαρξὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ὁ συγγραφέας εἶναι φιλόλογος· καὶ ἀληθινὰ ἡ ἐργασία του ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ φιλόλογου, τὴν ἐξακρίβωση, τὴ λατρεία τοῦ κειμένου, τὴ σαφήνεια. Οἱ σελίδες του γραμμένες στὴν πιὸ καλὴ μορφή τῆς σύγχρονης ἀθηναϊκῆς λόγιαις δημοτικῆς, εἶναι ζωντανές. Τὸ αἰσθάνεται κανεὶς ὅτι

τίς ὀδηγεῖ ὁ πόθος ἑνὸς φλογεροῦ ἀνθρώπου ποὺ ζητάει τὴ μάθηση καὶ ποὺ λαχταράει νὰ τὴν μεταδώσει στοὺς ἄλλους· καὶ γιατί; νὰ προσθέσει κάτι, μικρὸ ἴσως ἀλλὰ γνήσιο καὶ σταθερὸ στὸν κύκλο τῶν γνώσεων ὅπου ἀναφέρεται τὸ θέμα του. Εἶναι δάσκαλος καὶ τοῦτο τὸν βοηθάει νὰ κάνει ἀξιόλογες διαπιστώσεις γιὰ τὴ σημασία τῶν σχεδιασμάτων καὶ ν' ἀποφανθῆ πὼς αὐτὰ εἶναι ἡ πρώτη ἐκφραστικὴ ἐπίτευξη τοῦ διηγηματογράφου, ποὺ ἂν καὶ εἶχε ὅπως φαίνεται ἀργότερα, τάλαντο λογοτεχνικὸ, βρῆκε καταφύγιο, μικρὸς μικρὸς, στὸ σχέδιο, γιατί κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ λογοτεχνία δὲν παρουσιάζεται ὡς ἔντονη καλλιτεχνικὴ ἀσχολία στὸ παιδί· νὰ κάτι ποὺ βοηθάει γενικὰ τοὺς δασκάλους στὴ διδασκαλία τῆς Λογοτεχνίας στοὺς μικροὺς. Θὰ τὸν βοηθῆσαι νὰ ζητάει ἀπὸ αὐτοὺς λιγότερα καὶ οὐσιαστικότερα σχετικά μὲ τὶς ιδιότητες καὶ τὶς δυναμικότητες ποὺ προσιδιάζουν στὴν ἡλικία τους.

Καὶ οἱ ἄλλες του διαπιστώσεις ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὰ γράμματα καὶ ἀπὸ τὸ πρωτόγραφο τῆς «Νοσταλγοῦ» εἶναι στοχαστικὲς, βγαλμένες ἀπὸ ἡρεμὴ ἐπισκόπηση τοῦ ὅλικοῦ του, χωρὶς νευρικότητες, χωρὶς πόζες· μόνο ποὺ σὰν ἄνθρωπος νέος ὑπογραμμίζει τὴ σημασία τῆς συμβολῆς του στὰ διάφορα μέρη. Τὸ κάνει ὁμως μὲ σεμνότητα καὶ μὴς βοηθάει μᾶλλον παρά ποὺ μᾶς προκαλεῖ.

Ἐχει εἰπωθῆ πολλές φορές πὼς ἡ σωστὴ κριτικὴ (φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ) εἶναι ἔργο ἀγάπης. Καὶ τὸ μικρὸ αὐτὸ ἐπιστημονικὸ ἀπόκτημα ἔχει τὴν εὐτυχία νὰ εἶναι «ἔργο ἀγάπης».

ΗΛΙΑΣ ΛΑΓΙΟΣ

Ὁλγας Κομνηνοῦ - Κακριδῆ: «Σχέδιο καὶ τεχνικὴ τῆς Ἰλιάδας».

Εἶναι τὸ ἕκτο βιβλίο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Φιλολόγου ποὺ διευθύνεται ἀπὸ τὸν κ. Ι. Κακριδῆ. Ὁ κ. Κακριδῆς, ἀκαδημαϊκὸς δάσκαλος, ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν φιλόλογων ποὺ τὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα τὴ βλέπουν σὰ μιὰ πολῦτιμα γόνιμη καὶ ζωντανὴ πηγὴ ζωῆς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος βλέπει πολὺ καλά πόσο βαθεῖα κρίση περνοῦν καὶ στὸν τόπο μας οἱ κλασσικὲς σπουδὲς καὶ μὲ πόσο φτωχὰ ἐπιστημονικὰ ἐφόδια ἀναλαμβάνουν τὸ ἔργο τους οἱ φιλόλογοί μας στὰ γυμνάσια καὶ τὸ χειρότερο, πόσο ἀδοκίμητοι ἐγκαταλείπονται στὸ ἔργο τους. Ἔτσι τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Φιλολόγου ποὺ ἴδρυσε, πρέπει νὰ τὴ δοῦμε σὰν ἔργο βγαλμένο ἀπὸ τὸν κόπο γιὰ τὴν κρίση τῶν κλασσικῶν σπουδῶν στὸν τόπο μας, μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ δώσῃ μιὰ σειρά ἐπιστημονικὰ συγχρονισμένων καὶ ἀρτίων ἐργασιῶν, ποὺ νὰ εἶναι πολῦτιμα ἐφόδια στὸ φιλόλογο καὶ γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς μόρφωσής του καὶ γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐνημέρωσή του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ σχολικὴ του ἐργασία. Τὶς ὡς τώρα ἐκδόσεις, ποὺ δημετοῦν πολῦτιμα τοὺς σκοποὺς τῆς Βιβλιοθήκης, ἐρχεται νὰ πλουτίσῃ μὲ τὸ ἐξαιρετικὸ τῆς βιβλίου ἡ κ. Κακριδῆ.

Ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη ἐπέτελεσε στὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια σημαντικὴ πρόοδο στὴν κατανόηση καὶ ἐρμηνεία τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Εἶχε προηγηθῆ μακρὰ περίοδος ἐντατικῆς ἱστοριογραφίας

κής έρευνας, που συγκέντρωςε άφθονο ύλικό. Ζητούσαν τότε με μία εξαντλητική ανάλυση των κειμένων να βροϋν για τό κάθε έργο πίοτερο τις πηγές του, τό σύνδεσμό του με τό παρελθόν, τό δρόμο, που σιγά-σιγά έφερα σ' αυτό, και λιγώτερο την ιδιοτυπία του έργου, τό νέο μήνυμα που έφερνε τό ίδιο τό έργο, την αίσφορά του. Στην υπερβολή της ή στάση αυτή έφτανε να μη βλέπη στο έργο, που μελετούσε κάθε φορά, παρά μόνο ένα σύνολο έρανισμάτων, να ταυτίζη τόν έρανιστή με τό δημιουργό, να βλέπη μόνο την ιστορική διαδρομή στην αιτιολογική ανάπτυξη της. Αντίθετα τώρα, πέρα από τά τυχόν έρανίσματα, ζητούμε κυρίως να συλλάβωμε την ιδιοτυπία του έργου, να χαροϋμε τη δημιουργική πνοή του. Κάποιες άλλες ικανότητες ζητούμε τώρα από τό φιλόλογο· δέν τόν θέλωμε μόνο έρευνητή της ιστορικής αλληλουχίας, ανατόμο, μηχανικό, πολλές φορές, των κειμένων. Ο φιλόλογος πρέπει να είναι και κριτικός, να ζη με τρόπο μεστό και πλούσιο, τη λέξη και τη μορφή και να επιχειρή, θεμελιώμενος με πλούσια φιλολογική επιστήμη, την ανάλυση και την αποτίμηση της λέξης και της μορφής με πλήρη συνείδηση και της τόλμης, που χρειάζεται ένα τέτοιο έργο και των κινδύνων που περικλείει στην υπερβολή του.

Τέτοια στάση κρατεί ή κ. Κακριδή απέναντι στην 'Ιλιάδα' την βλέπει με τό μάτι του κριτικού. Διαφωτιστικά είναι όσα λέγει στην εισαγωγή (σ. ζ'). Σεκίνησε να γράψη για τό Βιβλιοθήκη του Φιλολόγου ένα έγχειρίδιο για τό δημικό πρόβλημα και την ιστορία του. Γρήγορα όμως άλλαξε την αρχική της απόφαση. «Καθώς, λέγει, μελετώντας την 'Ιλιάδα είδα να προβάλλη έμπρός στα μάτια μου τό σχέδιό της άρτιο και οργανικά δεμένο, προτίμηση να δώσω άπλά εκείνο που έγώ πίστεψα παρά τις λύσεις που έδωσαν οι άλλοι στο δημικό ζήτημα». Τολμηρό τό έγχειρίμα θά πής. Τολμηρό βέβαια, αλλά θεμελιωμένο σε αξιοθαύμαστη κατοχή του θέματος, που κάνει τό περπάτημα στερεό και μαζί έλευθερο. Έχει ή κ. Κακριδή την υπεύθυνη εκείνη έλευθερία στο χειρισμό που προέρχεται μόνο από πλήρη κατοχή του θέματος. Είναι δε πραγματικά τόσο καθαρή μέσα στο έργο της ή σύλληψη του σχεδίου και της τεχνικής της 'Ιλιάδας, στην άρτιότητα και τό οργανικό δεσμό της, τόση ή άνωση και ή ασφάλεια με την όποια κυκλοφορεί μέσα στο έργο αναλύοντας τό και διαγράφοντας την αρχιτεκτονική του στους συνδετικούς άρμούς, τά θέματα, και τούς τύπους με τά όποια δένεται τό άριστούργημα αυτό σε άρμονικό και ολοκληρωμένο σύνολο, ώστε νοιώθεις πολύ δικαιολογημένη τη θέση που πήρεν ή κ. Κακριδή· να ανάλυση δηλαδή την 'Ιλιάδα, όχι για να τη διαλύση, όπως οι αναλυτικοί, και να βάλη στη θέση της μιá συρραφή από πλήθος κομμάτια που ήταν πριν ανεξάρτητα, αλλά για να πιστοποιήση ακριβώς την οργανική αδιάσπαστη σύνθεσή της. Η κ. Κακριδή δέχεται έτσι ότι ή 'Ιλιάδα είναι έργο ενός ποιητή και τελικό σκοπό θέτει με την ανάλυση του έργου να μάς οδηγήση πέρα από τό έργο, αλλά δια του έργου, στην επική ψυχή που τό δημιούργησε. Θα χαροϋμε τη δημιουργική πνοή της 'Ιλιάδας για να μπορέσωμε να

περάσωμε σε κάτι ψηλότερο και πιο πολύτιμο· από τό δημιούργημα στο δημιουργό.

Δέ θα παρακολουθήσωμε την κ. Κακριδή στο διάλογο που κάνει με την πραγματικά σαγηνευτική αυτή θέση της για να την θεμελιώση, όσο και αν ο διάλογος αυτός είναι πολύτιμος και καθ' έαυτον και γιατί μάς δείχνει άρκετά καθαρά ό,τι λέγαμε στην αρχή για τό νέο πνεύμα των φιλολόγων. Οι όπαδοί των αναλυτικών θα είχαν άσφαλώς τά επιχειρήματά τους να αντιτάξουν, για να δείξουν ότι πολλά στοιχεία ένότητας που παρατηρούμε στο ποίημα έχουν άλλο νόημα και όχι αυτό που δίνει ή κ. Κακριδή, δέν είναι δηλαδή αποδείξεις για τόν ένα ποιητή της 'Ιλιάδας και σε ώρισμένα σημεία μπορεί να έχουν δικίο. Μένει πάντα γεγονός ότι ή ίδια ή ανάλυση των αναλυτικών με την υπερβολή της αλλά και με τά κενά, κυρίως με αυτά, που αφήνει στην προσπάθειά της να εξηγήση τη συναρμολόγηση της 'Ιλιάδας, δέν αποτίμησεν όσον έπραπε τόν προσωπικό χαρακτήρα της δημικής δημιουργίας και άνοιξεν έτσι τό δρόμο της επιστροφής με νέα δπλα στη θέση του ένός ποιητή.

Η θέση που υποστηρίζει ή κ. Κακριδή δέν αποταλεί ούτε την καινοτομία, ούτε τη σπουδαιότερη αξία της εργασίας της. Η σταθερή αξία της εργασίας της, με την όποια συγκινεί και συναρπάζει, είναι ότι κατώρθωσε να δώση μιá άριστοτεχνική ανάλυση της 'Ιλιάδας, γεμάτη φώς και επιστημονική αλλά και όρροιά και χάρη. Με εξαίρετική ικανότητα και καθαρή διάθεση δίνει τά μοτίβα της τεχνικής του έπους, τά ποικίλα θέματα που συναρπάζουν την ούσία του, και παρακολουθεί βήμα τό βήμα τούς άρμούς του έργου στην ανάπτυξη και τη σύνθεσή του, τονίζοντας τόν ιδιαίτερο τόνο που προσφέρουν και τόν ειδικό σκοπό που κάθε φορά εξυπηρετούν. Άλλά και με πόση λεπτότητα και απλότητα μαζί αναλύονται οι σπουδαιότεροι ήρωες, οι πιο ένδιαφέρουσες συναισθηματικές καταστάσεις και τά πιο χαρακτηριστικά περιστατικά!

Έτσι κάτω από τά λόγια της κ. Κακριδή βλέπει κανείς ζωντανεμένες την ένότητα που δένει τό ποίημα, ένότητα σε τεχνική και ένότητα σε σχέδιο, τη βαθειά αυτή έλληνική ρίζα και ούσία του, και νομίζει πως άκούει την πλούσια και καθαρή άρμονία του. Πρέπει να πιστεύωμε ότι τό βιβλίο της κ. Κακριδή θα αγαπηθή όσο του αξίζει και από τόν ειδικό φιλόλογο αλλά και από τό ευρύ κοινό των μορφωμένων που δέν τούς είναι άγνωστος ο Όμηρος.

B. ΤΑΤΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Κ' ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Στό «Βήμα» δύο ένδιαφέροντα άρθρα: «Η ποιητική λειτουργία» του κ. Ε. Π. Παπανούτσου (26 Μαρτ.) και «Τίμια δπλα» του κ. Άγγελου Τερζάκη (2 Άπριλ.).

— Στό «Έθνος» (26 και 27 Μαρτ.) έντυπώσεις του κ. Στάθη Σηπλιωτόπουλου από τη θεατρική ζωή της Ν. Υόρκης.

— Στά «Νέα» (2 Άπριλ.) ο κ. Μιχ. Σακελλαρίου, εγκαινιάζοντας την εβδομαδιαία συνεργασία του, γράφει για τούς παλιούς περιηγητές, που πέρασαν από τη μετακλασική Ελλάδα και με τά όδοιπορικά τους έδωσαν πολύτιμες πληροφορίες.